

 dereta

Biblioteka
SAVREMENA SRPSKA KNJIŽEVNOST

Urednik
Zoran Bognar

Copyright © Laura Barna 2020
Copyright © ovog izdanja *Dereta*, 2021

Laura Barna

SVE MOJE
SESTRE

Beograd
2021
DERETA

*Likovi i mesta navedeni u romanu su stvarni,
a događaji koji se opisuju mogli su biti takvi.*

Vašington, leto 1947.

Živim u senci jedne ogromne bele zgrade, ukrašene reklamama i državnim zastavama koje mračne vazduh. Izgleda da je došlo vreme da kupim naočare. Primećujem da sve slabije vidim, katarakta mi usitnjava i najfinije detalje do apstraktnog. U pravu je Nadežda kad mi stavlja svoje cvikere na nos. Razaznajem samo obrise pod nekim gustim sfumatom, u najboljem slučaju, konture. Sve je vremenski ali i prostorno pobrkano, gdekad i katastrofalno pogrešno poređano. Nešto kao jak blesak fragmenata velike a izlomljene slike, čiji se kadrovi razvijaju unutraške i deluju kao animirani prikaz prošlosti. Ali šta su uopšte red ili poredak? Iluzija nisu, ali obmana pojedinca ili obmanjivanje mase možda bi mogli biti; nisam baš siguran. Hronološki poređati događaje izvučene nasumice iz velike slike sopstvenog života i epohe, nepravda je bar prema jednom izostavljenom akteru, ili jednom propuštenom događaju. A nađe ih se, neminovno, i više. A ni ja nisam uvek pravedan niti realan u proceni važnosti, čak ni prema sebi, iako

samoljubiv, stoga i nisam bogzna kakvo merilo. Slike mi iskrsavaju više po unutarnjem impulsu nego logičkim sledom, što bi moglo uneti zabunu, pa i nerazumevanje. Ali zdravo rasuđivanje odavno me je napustilo, i otvoreno se gledam oči u oči s rizikom.

Primetio sam da ulazim u svetlost, naročito kad mi je On za petama, a On u poslednje vreme ne prestaje da mi pete gazi. Sve duže je sa mnom. I sad ga osećam. Ali, o njemu ću nešto docnije.

Nema više ljubavi za čovečnost, već dahtanje.

Uporno mi dahće vreo vazduh zavrat dok preklaćen preko terase vašingtonskog solitera sa sedamnaestog sprata gledam požar potpaljen umetničkim *-izmima* s početka dvadesetog veka u Parizu, u Beogradu... i šire. Otvaraju mi se scene, nižu slika za slikom, kao da bolesnim očima crtam testament. I vidim kako će decenijama kasnije šaćica bezumnih nacista potpaliti lomaču u minhenskom Hofgartenu, na izložbi „izopačene umetnosti“. Uzdiže se plamen do neba, i smrad terpentina, kamena, tkanina i hartije uvlači se u noseve šetača i po beogradskim Terazijama, a žišci se rasipaju i gase pod njihovim nogama. Goreće na Velikoj Lomači Srama sve što su nacisti proglasili za jeres u umetnosti.

Nejasno, ali ipak prepoznajem događaje. I stid me Sunca.

Rizično sam bled od jutros, što brine Nadeždu. Ne kaže, ali joj primećujem strah u raširenim zenicama. Oslonila

mi se svom težinom na desno rame i upire prstom prvo u moju štrkljastu priliku, koja je već ušla u hlad palate Osiguravajućeg društva „Rosija“¹, s hotelom i kafanom „Moskva“ nasred Terazija. Potom širi šaku na senke njenih kula i zuri kroz nju kao kroz pirinčani papir. Terazije su polazišna tačka, Pupak Beograda, oduvek je tvrdila, a ja sam sumnjao da ipak nije polazišna, nego dolazišna.

Dolazim sa sestrom Milicom nedeljom pre podne. Ona pod miškom nosi urolan svitak žućkastih papira i žutu svesku, u torbi mastiljave olovke i parčad uglja. Zauzima mesto ispod Terazijske česme, namešta kožnu fasciklu na krilo i sprema se da crta gomile šuta i razbacanog kamena i zemlje oko tek izgrađenog temelja. A ja posmatram njeno lepo lice, aristokratski duguljasto i otmeno, nalik očevom. Drugačije od zaokrugljenog Nadeždinog, ali i od lica ostalih naših sestara, što su povukle na majčino, prečansko. Krhka kao staklena figura, dodiruje laktom u jednoj tački moju mršavu mišicu. Svaki put kad bi izdigla ruku i olovkom čkiljeći razmeravala perspektivu, blago bi me ubola isturenom koskom. I okupira me osećaj izazvan slatkim bolom, baš u toj ubodnoj tački, da je preda mnom

¹ Nekadašnja palata „Rosija“, danas hotel „Moskva“, rađena u secesionističkom stilu po projektu arhitekta Jovana Ilkića i grupe arhitekata iz Sankt Peterburga. U vreme svečanog otvaranja, 14. januara 1908. godine, bila je najveće privatno zdanje u Srbiji. „Moskva“ je naročito stecište umetnika, ali i mesto gde je u proleće 1919. osnovan umetnički pokret Grupa umetnika, s idejom da se sve umetnosti ujedine radi otvaranja vrata modernizmu.

ne moja sestra Milica nego boginja Artemida, spremna da sokolskim pogledom ulovi sve što joj se nađe u vidokrugu.

Blaga seta kao mesečev luk titra joj visokim jagodicama i čelom, i čini je još božanskijom. Prati mnoštvo radnika u sivim radnim odelima i gumenim kaljačama, ali nikog pojedinačno ne primećuje. Ni mene, pa ni kad bih se oti-snuo i izmešao s njima po gradilištu, ni kada sam se vraćao uplakan, razbijenog kolena ili izderanih laktova; samo bi mi maramicom obrisala krv i rekla odsutno, ne skidajući pogled sa crteža: „Rajo moj mili, plači, isplači se, muškarcima se suze praštaju samo dok su deca!“ I gura mi u nedra za utehu krpenjaču koju je sama pravila. Teglim je, a da je nikada, iz obzira prema Milici, nisam šutnuo. U tim trenucima je volim i sažaljevam istovremeno. Bolećiv oduvek prema ženskoj krhkosti, koju nosi prirodno, ne razmećući se, niti se inateći njome.

Ponekad je s nama dolazila i sestra Draga, ali meni bi samo smetala, jer sam morao da se brinem o njoj, iako je bila malo zainteresovana za bilo šta osim za sopstvenu pojavu. Čuvala je svoje tilane haljinice, na koje je Milica grubo reagovala: „Zaboga, Dragice, idemo na gradilište, a ne u pozorište!“ Uvek joj je u ljutnji izgovarala puno ime. I svaka fleka ili mrlja izazivale su navalu plača bez suza, der-njavu iz sveg glasa, zbog čega sam i ja iz bratske solidarnosti plakao, a Milica se drala na oboje. Draga je uglavnom stajala po strani, plašeći se dodira s humkama zemlje ili šutom, i štapom po pesku iscrtavala krugove. Zatvarala se tiho u njih. I bezglasno pevušila.

Iz dana u dan smo pratili kako nasred Terazija izrasta gorostas, i znali smo da će pre nego se zamomčim postati velelepna palata. Još se šuška da će je uz Orkestar Kraljeve garde lično otvoriti kralj Petar Prvi Karađorđević. „Samo dok joj postave zeleni krov kao krošnjju“, tako mi je šaputala Milica dok sam šćućuren kraj njenih vižljastih bedara gledao iskosa kako izdiže pravilan profil i zamišljao bujno rastinje što džiklja sa glave „Rosije“. „Imaš privilegiju da rasteš s palatom koja će biti znamenje Balkana, Rajo moj mili!“

Palata s konačistem i kafanom, iz koje neću izlaziti, navikao da je svojatam odmalena i još tada definišem kao dolazišni prostor. Ali to tek danas znam. I uvek mi je izgledala kao Vavilonska kula, o kojoj je otac Mita često nama deci kazivao razne, verovatno izmišljene priče, srećan što se i Beograd otmenom secesijom primiće Evropi. Počinjale su, doduše, isto: „Jednoga dana Nojevi potomci nakon Velikog potopa dođoše u Široku zemlju i u njenom središtu sagrađiše grad s kulom kojoj je vrh dosezao do neba i koju prozvaše po najsjajnijem gradu na Zemljinom šaru – *Moskva*...“ Završavale su se svaki put drugačije. Onda bi, tobože umoran, bacio ovlaš pogled na svoj ručni sat, zavrteo zabrinuto glavom kao da nekud kasni, i tražio da ih sam dopričam: „Ajde, sinko, da čujem kako bi to ti...“ Izdizao je upitno desnu obrvu, a ja sam se, sav ustreptao pred mehaničkom napravom na njegovoj ruci, pretvarao u mudraca što čuje i razume ispričano, nastavljao da brbljam izmešanim jezicima, osluškajući tik-tak otkucaje, ni sam ne znajući koji li me to logos opseo.

I Nadežda vidi ono što ja vidim. Obrazi su joj crveni i nategnuti od neke uzrujane neizvesnosti. Netremice prati kako skupljam s kamenih kocki i stavljam u džep tinjajuće žiške s upamćenim svetlostima. Osećam njen dah oko svog desnog uha, hladnoćom rasteruje omorinu, ostavlja prazan prolaz do ušne resice, koja na svaki šum zatreperi. Nasmejana je sažaljivo, sestrinski, prepoznaje žutu svesku koju je i ona zajedno s Milicom punila stihovima. S njom bi imala o čemu, povazan su čavrljale i kikotale se devojčkim tajnama, pa iako sam prisluškivao, nisam mnogo razumeo, osim pokoje Nadeždine priče o umetnicima koji su se s njom školovali na akademijama u Beču, Minhenu i Parizu. Slikarstvo ih je obe nosilo krilima mašte, iako ju je Milica potiskivala, možda pokolebana baš Nadeždinom drskošću da uradi ono što želi, a što se njoj nije smelo. I nikad maštu nije pustila na slobodu, pokorna i prilagodljiva drugima, gušila je dah, od čega su joj se male grudi izdizale i izazivale mi jezu i nedefinisan strah.

Moja izdužena senka opasno je nagnuta i visinom parira palati „Rosija“ na Terazijama. „Rajo, Dragice, ajdete!“ Milica po položaju Sunca već zna da kasnimo, hitro urolava papire, zarozava suknuju i podsuknuju. Brzim koracima idemo ka kući, da stignemo pre ručka, dok se svi ne okupe oko trpezarijskog stola, koji pre nalikuje astalima u manastirskim trpezarijama. Ja gazim za Milicom, Draga gazi za mnom, mala kolona ratara gazi preko Starog groblja do

Ratarske 32. Naša kuća, uvek puna rođaka i gostiju, pisaca i pesnika, najviše nalikuje sabirnom mestu, omirisanom kiselim testom kuglofa i milhbrotu. Zauzimamo svoja mesta ili nam majka pogledom naredi da ih ustupimo gostima, pa nas nemo kažiprstom raspoređuje. Uz graju i smeh se gurkamo sve dok otac ne sedne u čelo stola. Posle se čuju samo zveckanja i škripa kašikâ i viljušaka, nespretno vučenih po porcelanu.

Dva naporedo ispisana broja: **19–19** ritmično se pale i gase na neonskoj reklami na krovu susednog solitera, s kojeg se i dalje vijore zastave. Ispod njih je i sadašnja godina, 1947, na reklami s Džonom Bardinom koji se očinski smeši sopstvenom izumu – tranzistoru. Mala naprava, pokazalo se ubrzo, postala je senzacionalno otkriće, za koje je dotični primio „Nobela“, a svet se pomamio da ga po svaku cenu ima: što u džepu, što na stolu.

Da je postojao u vreme nacizma, ko zna kad bi se rat završio, podgrevan zvučnom propagandom na svakom uhu, iako sumnjam da je uopšte završen, i da će se ikada završiti, dok je nas ljudi koji govore. I da je posredi preslikano zatišje onog Velikog rata, koji traje, traje... ali zbog potrebnog izgovora za stišavanje masâ, traje pod rednim brojevima: Prvi, Drugi...

S ove visine moje telo izgleda kao gumena loptica što haotično poskakuje Terazijama. Smešan sam samom sebi tako nezgrapnan, krakat i dugačak, ali se ne smejem. Osvrćem se kao dozvan mutiranim glasom i kroz staklo

širokog prozora gledam majušnu figurinu žene bez nosa i ruku kako netremice prati moje teško disanje i svaki moj ubrzani pokret. Bezbedno uvučena u ovalno udubljenje nahtkasne, posebno se ističe, iako okružena mnoštvom sitnih predmeta koje smatram trofejima ulovljenim u Africi i Makedoniji. I Nađa se okrenula za mnom, i znam da vidi ono što i ja, prepoznaje sunčanu svetlost preko zrnastih grudi terakote što probija sa osmokrakog kolovrata². Oboje u isti mah zaslepljeni skrećemo pogled s figurine nazad na Terazije. Moja Nađa – kako sam je odmila samo ja zvao – i Ja.

On se zasada mudro drži po strani i pučka u lulu, obavijen oblakom dima. Ali, rekoh, o njemu ću nešto docnije.

Moj orlovski nos, s dušom u vrhu, doskoknu do kafane „Moskva“ i stade da njuška zaostale mrvice duvana sa stola postavljenog tik do promenade. Sto sa sedam stolica, na kojem je na osnivačkoj skupštini, tog kasnog prolećnog jutra 1919, ukucana tabla s natpisom: **Rezervisano za pokret – Grupa umetnika**. Svrbi me i ja ga češkam noktom kažiprsta kao da dražim iz sebe pisca ili pesnika ili slikara da odreaguje. I čekam da me jedan od pomenute trojice s pravom klepi po prstima.

² KOLOVRAT – stari slovenski simbol čije je značenje beskrajn krug rođenja i smrti. Reč *kolovrat* je složenica od reči *kolo* – koje označava Sunce, i *vrat* – koje označava kretanje ukруг. U staroslovenskoj kulturi, kolovrat je znamenje prastvoritelja Zemlje i svega na Zemlji, vrhovnog boga Svaroga. Srodan je sa svastikom.

Hotelska bašta je mala za sve koji su se našli na prvom sastanku, pa su junoške kavaljerski posedale po žardinjerama, ustupajući mesta damama i njihovim kućićima, ili su se izvijali oko skupa ne bi li čuli šta glava tek oformljenog pokreta, Ivo Andrić, ima da kaže. Ali i Isidora Sekulić da doda, pa i Danica Marković, Miloš Crnjanski, Moša Pijade, Sibe Miličić... Ja.

Sedimo za ovalnim stolom – pesničkim stolom pod vedrim nebom, kako ga je najpre osoblje prozvalo, posle i gosti, najposle i mi, mladi umetnici – i ispijamo čaj, kafu, gorki liker ili vodu.

Ja sam tih dana nakratko iz Pariza došao u Beograd, zbog pokreta i ideje. Crnjanski je iz Beča doputovao u prestonicu da upiše književnost na Univerzitetu, o trošku države, dabome. Andrić je iz Zagreba pozvan na službu u Ministarstvo vera u Beograd; primili ga srdačno kao svog, dabome. Isidora tek pristigla iz Zagreba, dobro svršenog posla; objavili joj *Đakona*, njen prvi ljubavni roman, iako je to poricala i prema njemu se odnosila maćehinski. Bili smo raštrkani kud koji. „Jedino ideja o izukrštanju sudbini pesnika i slikara spaja kao var, ma gde se začela, a začela se u damarima Rastka Petrovića“, čuo sam da je Sibe komentarisao naš mali skup oko velikog stola, ali nisam zapazio kada. I nisam poverovao da primedba nije zajedljiva opaska, znajući koliko mi svaku ideju dovodi do apsurdna. Svejedno, saglasih se s njegovim kosmizmom, a i prijala mi je uloga nametnutog gurua. I on se u Beogradu

obreo iz rodnog Brusja na Hvaru, kamo je pohrlio pravo s Krfa, čim se Veliki rat zvanično završio.

Sibe Miličić je imao sreću da još pre rata u Rimu lično upozna pesnika Filipa Marinetija i obavesti se o italijanskom futurizmu, čije smo osnovne poglede na stvarnost i nužnost antiklasicističke umetnosti okrenute ka budućnosti nameravali da postavimo i kao osnovu naše Grupe. Bar tako sam verovao iako sam o tome malo šta teoretski znao, više sam nagonski naslućivao. „Mi hoćemo da slavimo borbeni pokret, grozničavu budućnost i udarac pesnicom... Mi objašnjavamo da je sjaj sveta postao bogatiji za jednu lepotu, za lepotu brzine...“, čitao nam je Sibe na francuskom prvi od jedanaest Marinetijevih proklamovanih manifesta iz *Le Figaroa*.

Malo šta sam znao u to vreme i o Sibi Miličiću, osim da ga je srpska vlada 1915. poslala u Rusiju ne bi li svojim diplomatskim umećem, gospodskim šarmom i aristokratskom harizmom uspeo da okupi zarobljenike koji su želeli dobrovoljno da se pridruže srpskoj vojsci. I uspeo mu je da s dobrovoljcima pređe na Krf i sa sto oficira formira Jugoslovensku diviziju. Tad je od nekoga od njih i načuo o predskazujućem čudu, apokalipsi koja preti čovečanstvu, oslikanoj simbolima u kijevskoj Crkvi Svetog Kirila. Prvi put je tad čuo za freskoslikara Mihaila Vrubelja, posle je o njemu slušao od tamošnjih avangardnih umetnika, kao o vizionaru kog je Demon uzeo pod svoje i doslovno ga ubio. Vrubeljev kosmizam, oslonjen na solarni mit i simboliku kolovrata: Sunce, zvezde, Mesec... po Sibiru povratku u

zemlju postaje osnovni pojmovnik i njegovog kosmizma. *Jedan izvod koji bi mogao da bude program*, objavio je Sibe kao svoj lični manifest svog ličnog pokreta, koji je razme-
 ravao kosmosom. A mene je višestruko zainteresovalo i magnetski privuklo nešto što sam samo slutio da bi moglo imati važnost za našu zajedničku stvar, za našu Grupu umetnika – Kolovrat!

Bilo je neobično toplo te godine, o čemu je čaršija brujala kao o vesniku mirnih dana. Nacija je bila umorna od ratovanja i nije bilo teško poverovati u predskazanje koje je za sobom nosilo *Osnovno načelo*: dobro, lepo i korisno, a sve nam je trebalo i svega smo bili željni, kao vazduha. Nada je preuzela primat, i u svakom smislu stizalo je novo vreme, mada uvek nekako na ivici revolucionarnog bunta, s kojim nikad nije bilo načisto kad i gde će zavinuti i u šta se prometnuti. Ljudi su izlazili iz svojih muka, rasvetljavali lica velikim osmesima, širili ruke u zagrljaj, zatezali grbe na leđima, ispravljali kičme, dizali glave, ljubili, psovali, galamili, pevali...

Visoko na nebu promilelo je Sunce nad Srbijom.

A ko bi gledao u inat pravac u to mlado Sunce ako ne Momčilo Nastasijević! U traganju za melodijom bića poezije, prerano je zagazio u neizrecivost svojih *Lirskih krugova* i zapao u mrak. Ali se na kritike da je zakukurikao pre petlova nije obazirao. Oslonjen na obližnje stablo, eno ga gde glasno, demonstrativno, recituje svoje pesme razbijene rime, privlači pažnju prolaznika, nenaviklih na stihovnu vratolomiju. Posle svake strofe – tišina, tek da se masa

pribere i zaurla: „Još! Još!“ I videlo se da i njih novine mame i odvlače od krvi i paleži. Iako rat traje i kad se puške spušte i ohlade, a dim razveje. Ali oni to tad nisu mogli znati.

I ko bi začikavao to mlado Sunce ako ne i lokalni bundžija i boem, slikar Kosta Miličević! Eno ga, oslonjen na Momčilovo rame, zasipa znatiželjnike duhovitim upadicama: „Voz kreće, karte na pregled!“, uzvikuje mrtav ozbiljan, usredsređujući se na južnjački akcenat. „Sledeća stanica Gospodarska mehanaaa!“ Nastasijević mu tu i tamo opovrće preko ramena: „Glupoj masi ti si prevelika tajna!“ Ubrzo se sve ori od žamora i povika, prekidanih aplauzima i udarima tabana o kaldrmu, koji se mešaju s kevtanjima uplašanih psića i učestalim ženskim: „Šššššt!“

A Kosta vadi tube boja iz džepova, istiskuje ih na dlan, kistom zahvata grumen po grumen i na tabli s kafanskim menijem slika lava i konja. „O lavu i konju niko ni slovo. Taaajaaac!“ Desni brk mu oklembeseno visi niz bradu, i onaj ko je ikada s njim razmenio i reč, zna je da je slikar u nedoumici. „Ne trudi se da te gomila razume i slavi! Duša traži izliv u veliko delo, a telo je sputava i teško mori...“, nastavlja Momčilo, a masa dočekuje s bučnijim: „Još! Još!“ „Pozajmljujem dobrovoljno svoje telo lavu ili konju! Lav i konj traže Veliko Delo! Veliko Telo!“ Kosta se sve glasnije šegači, a meni pažnju privlači pominjanje tela kao pozadinskog prostora umetničkog dela. Stvari jesu i postoje tek u prostoru, i pomisao da se, po toj logici, stvari mogu razmestiti i unutar tela i ozvaničiti u njemu postojanje izaziva mi dodatno uzbuđenje i povišenu tenziju.

Takav je Kosta bio i kad ga onomad, na nagovor Riste i Bete Vukanović, nategnuto primiše u *Ladu*³. Bio je bar prividno svoj na svom, konačno institucionalizovan, doduše u senci višeglave hidre – neprikosnovene umetničke elite, stare garde tradicionalista po svaku cenu, što su ljubomorno polagali pipke i na umetnost i na umetnike i držali ih zatarabljene u dvorištu, odbijajući nagle promene mimo navika stečenih na akademijama. Ali nisu Kostu dirali, jer nisu ga uzimali zaozbiljno, baš zbog stalnog šegačenja i izrugivanja. Čak ni vlasti, od kojih je moljakao stipendije, pa ni ono malo mecena i dobronamernih prijatelja koji su mu se našli, više iz sažaljenja nego simpatija. A Beta je bila jedna od njih. Uzela ga je pod svoje okrilje kao nedonošče i puštala da koristi njenu umetničku školu i kao utočište.

„Čovek bez krova nad glavom čovek je ucenjen životom“, pravdala je Risti bolećivost prema buntu svoga ljubimca. „Mamlazu je šeretluk u krvi! Izrastao kao derište iz pantalona, i štrči onako štrkljav, kô divlje drvo, nikud pripseo! *Mein Gott!* Crni naš Kosta...“, stišavala je glas, obuzeta neudovoljenim majčinskim instinktom. I svi smo znali koliko joj je prirastao za srce. A ženu, strankinju u pantalona ma smo slušali.

³ LADA – najstarije umetničko udruženje u Srbiji i jedno od najstarijih u Evropi. Osnovano je u Beogradu, 4. septembra 1904. godine, uoči Prve jugoslovenske umetničke izložbe. Osnivači pokreta *Lada* (nazvan po staroslovenskoj boginji leta, Sunca, plodnosti i lepote) bili su: Uroš Predić, Đorđe Jovanović, Marko Murat, Simeon Roksandić, Rista i Beta Vukanović, Nadežda Petrović i drugi.

Vraćice mu malo krvi u obraze izložba ratnih slikara Vrhovne komande u osnovnoj školi kod Saborne crkve. Otvorena krajem 1919, kad smo već krenuli da se osipamo i bušimo Grupu, upuštajući razornu promaju. Trideset i osam Kostinih slika prvi put na jednom mestu, na uvid beogradske javnosti! Krivac je bio kritičar pod pseudonimom Zograf, koji će ga na izložbi velikodušno nazvati prvim srpskim impresionistom.

Mašala, Zografel!, čitam s Nadeždinih usana da mi čita misli. Opasno se prekratila preko simsa, živnula najednom. Zajedno sa mnom fiksira pesnički sto u bašti „Moskve“. Gledam u njen potiljačni cvet, koji se razliva po glavi kao sunčevi kraci kolovrata na grudima figurine. Proređenu kosu uplela je crnom ukosnicom u visoku punđu, toliko ju je strogo prikupila i zategla da izgleda kao kakav ulični deran. Pomirena sa činjenicom da nikada zvanično nije ponela titulu „srpski umetnički eksperimentator“ i da će je olako pripisati muškarcu pre nego njoj – ženi.

A ne bi ga Zograf prozvao mojoj Nađi u inat da nije zatečen na Krfu, i Vidu. Usred mora pluta ostrvo smrti. Ostrvo zmija – Vido. Na njemu skeletasti Kosta. Liči na svoj olupani štafelaj. I kažu da mu je nebo sivo i seče dah kao mač tela, da mu je gama srebrna i britka kao oštrica bajoneta. I još kažu da mu je potez četkom grub i nepredvidljiv, smeo kao nikad do tada. I posprdno kažu da bajonet tegli, a da njime nije proburazio nijedno telo. Osim

zemlju u Potamosu, kako bi zasadio žuti noćurak. Neki i za njega kažu: žuti kilavko! Još kažu da je noćurak aminovao rečima: „Nek ostane nešto živo za nama ratnim haračima.“ I kažu da je tad pomilovao tanku stabljiku, kao što nikada nije nijednu ženu. „Kosta, marš u stroj, kist u šake i na prvu liniju!“, prasnuo mu je neko na uho. Kažu da je to bio lično njegov pretpostavljeni, profesor Milorad Pavlović Krpa. Zajedljivci kažu da mu je od one Četvrte izložbe *Lade*, kad je otkupio dva pejzaža od ukletog slikara, profesor bio naklonjen preko svake mere, i za svaki marifetluk mu gledao kroz prste. I kažu da mu je ukleti slikar svojim darom za boju izbušio krpenu želudac, i da je tad izgovorio reči koje su kritičari smesta ocenili kao akademsko trabunjanje: „Ovaj čovek je otvorio prozor u novo srpsko slikarstvo!“

Nadežda se još dublje nadnosi nad ambis. Sims joj je usekao vojnički opasač u trbuh, od čega joj se lice zacrvenelo poput bulke. Ukosnica iz punđe se nategla kao pračka i preta da iskoči i zabije mi se u oko. Gleda, ne trepće, pući usne, obrazi joj se nadimaju kao da će da pljune. Masa na Terazijama s ove udaljenosti liči na razjareni osinjak. Ali mislim da to nju toliko ne dotiče koliko je pogibeljnim položajem htela da skrene moju misao sa Zografove kritike i izbriše mi sliku nevidljivom gumicom. Deluje da će da skoči. Ali ona samo ljutito otpljune u ambis.

Terazije se ubrzano pune šetačima i već liče na košnicu. Nekoliko ljudi čeka u redu ispred pokretne opservatorije,

obilaze je ukrug, merkaju bojažljivo. „Čudo... stiglo... u... Beograd!“, na sve strane isprekidana govorkanja. Naprava koja izaziva strah i znatiželju, nalik džinovskom insektu, zuji između „Moskve“ i „Balkana“, izvija metalni vrat u vedro nebo. Teleskop je oblepljen slikama prepoznatljivih planeta – Jupitera, i Saturna s njegovim satelitima, pa Meseca izbrazdanog kraterima, i nekih nepoznatih mora, koja niko nije video, niti za njih čuo. Vode se polušaljivi ali i ozbiljni razgovori o krvavoj površini Marsa što se tih dana opasno približava Zemlji, o čemu piše sva evropska i jugoslovenska štampa. „To Marsijanci hoće da okupiraju Zemlju! Da nas nauče pameti!“, čuje se sa zebnjom, ali i posprdno. Crveni Mars se primiće sve bliže. „Mars se sveti što ga špijuniramo, eto, ljudi, to je!“, i pijanac bi da unese pometnju među okupljenu gomilu. Samo je vlasnik teleskopa savršeno miran. „Čista nauka nije još u stanju da ishrani čoveka“, kaže s tužnim izrazom, posmatrajući nepoverljivu gomilu što se kolebljivo primiće i odmah potom odlučno odmiče.

Kako se Sunce spušta ka zapadu, tako raste uzbuđenje šetača, naročito dama koje se zgražavaju pred zbrčkanim Mesečevim licem sa slika i rasteruju zajapurenost širokim zamasima čipkanih lepeza. „Očekivale ste Apolona, šta li, moje gospe?“, zajedljiv je muški glas iz gomile. Ima i onih koji bi da popune vidike bar jednim pogledom kroz čudesnu spravu. „Pa nek ide život!“, odmahuju odlučno i o tome će danima posle pričati kao o vrhunskom dostignuću nauke, a kojem su i glavom i bradom svedoci.

Prostor oko glagoljivog astronoma puni se i ubrzo se stvara gužva kao na seoskom vašarištu.

A samouki astronom objašnjava stručnim izrazima svaku od slika s teleskopa, naglašavajući da mu ih je ustupio lično Brana Petronijević. „Eto, gospodo, naš filozof maločas ode! Šteta, da ste došli samo koji minut ranije...“, ponavlja, pokazujući u pravcu korzoa Knez Mihailove na siluetu Brane Petronijevića koja se stapa s gomilom šetača. „Virnuo kroz otvor u nebo, ispričao nekoliko anegdota o Ajnštajnu, Pitagori i Laplasu, i ode!“, sad kažiprstom upire u omanji obruč sprave, drugom rukom namešta dugu crvenu kravatu s pozlaćenom iglom, pri čemu se svaki put važno ispravlja i izdiže glavu prema masi, kao da ga kravata vuče. Zaturio je u pretince uspomena doskorašnju prošlost dok je radio kao mehaničar u kragujevačkoj topolivnici, a opseno razmišljao o muzici sfera. U vreme okupacije pao je u internaciju, i od jednog švercera kupio jeftino teleskop. Od tada mu se život sveo u ravan koju je i priželjkivao: mehanika i muzika nebeskih tela razvezali su mu jezik. „Ajdete, dame i gospodo, zvezde i planete zovu!“

Grlati glasnici špartaju uokolo i za malu napojnicu izvikuju: „Izvol'te pristupiti, vlasnik nebeskih horizonata naplaćuje samo pet dinara zvezdarinu! Još malo smo na Terazijama, pa cev ide na Mali Kalemegdan!“ Narod stegnuto prilazi, ne znajući šta da očekuje. Ulica i trg postaju jedan organizam, odjednom ozdravljen i živ, a zadah palanačke ustajalosti preplavljuje mirisna svežina parfema i toaletnih vodica.

Red regulišu dvojica žandarma. Pokazuju kratkim palicama na upražnjena mesta i uz naklon se izmiču, naročito damama i njihovim kućićima. U gomilu se umešalo mnoštvo prodavaca anzihs-karti, koji su se motali oko kafanskih stolova nudeći uz karte i kojekakve drangulije, ovešene oko vrata kao šareni đerdani. Na sve strane Cigani pevaju, lupajući u improvizovane doboše i tarabuke. Za njima zavijaju ulični psi.

„Sklonite šamlicu, stiže dugački Rastko, on glavom dohvća cev bez penjanja!“, neko viče, a Trg preplavljuje glasan smeh. I eno, gomila se zbija i lepi oko mene kao obezglavljene muve oko kravlje balege.

Osećam da mi mišići na zgrčenom telu popuštaju i vraćaju se u svoje prokrvljene posteljice i da mi se telo puni nekom gotovo monstroznom snagom. Znam da je za to odgovorna lepota, za kojom sam za života tragao a da nisam umeo da je konkretizujem niti uobličim u bilo šta što bi je verifikovalo i očuvalo kao dragocenost. Pesme, slike, crteži, romani i moji putopisi, nabacani su nejaki i bleđi na gomilu. Prizor koji sam tako želeo da zabeležim obrađovao je svaki damar mojih žila i trebalo je da se glasno čuje i jasno vidi, da ostavi traga, da ga zabeležim zauvek. Srce Evrope konačno je zakucalo u srcu Beograda!, mora da sam izviknuo s ove visine u žamor velegrada koji je sâm od sebe rastao, širio se i ključao poput živog vulkana. Čuo sam i kako mi se glas cepa i slogovi razbijaju uz zaglušujući eho o zidove susednih solitera i staklenaca.

Nadeždino lice je crveno poput lišća njenog drveća i trave njenih stazâ na resničkim i kosovskim slikama. Zar se Terazije razlikuju od Monmartra ili Monparnasa, a kafana „Kod tri seljaka“ od pariskih „Rotonde“ ili „Kupole“?, hteo sam da pitam, ali ona se zabavila oko cigarete koju je taman pripalila i rasterećeno otpuhnula jedan pobedonosni dim u vazduh. Očigledno je zadovoljna. Ja nisam! Ja nika-da nisam do kraja zadovoljan.

Sve vreme osećam težinu pogleda figurine, analizira mi potiljak, ali mi ne smeta. Prepoznao sam i miris toskanskog duvana iza svojih leđa, zbog čije sam opijatne arome onoliko puta poželeo da budem pušač, i na kraju propužio – lulu. Štipa mi oči, pune se suzama, koje mi teku niz jagodične kosti u usta, i ljute su.

I On s nama mirno posmatra Beograd; obavijeni smo mirišljavim duvanskim dimom i čekamo. Zahvalan sam mu što ćuti. I figurini što usmerava svaki moj pokret, i moje misli širi u etar. Zahvalan i Nadeždi što kolotovima dima dodatno stvara mističnu atmosferu. Ne treba ni da je pogledam, znam da se i ona unela u fascinantan prizor grada, i jasno mi je da u tim trenucima osvajamo ritam pariskih arterija, i da oboje želimo isto – zauvek da ga ovekovečimo slikom kaldrmisanih beogradskih Terazija.

Otkad je moja Nadežda, moja Nađa, smrtno obolela od tifusne groznice, izašla iz sebe i ušunjala se u mene, osećam da mi je telo jače, a misli otpornije. Zato sam bez bojazni i straha od smrti – iako me je dotična pratila u

korak – još golobrad i zelen preživeo izbeg pred austro-ugarskom čizmom. Sa sestrom Zorom, vojskom, đacima i narodom prešao Prokletije, te porodično nam kobne 1915. Rat je zalupao i na naša vrata, i slutili smo da će potrajati dugo. Krenule su nesreća za nesrećom. Nismo se još oporavili od iznenadne Anđine smrti kad druga sestra, Draga, te godine umre u Nemačkoj, gde je u Vestfaliji studirala jezike, i gde je u Izerlonu prijatelji sahraniše a da niko od nas nije po običaju bacio za njom grumen zemlje. Ubrzo i dvoje ratnih dobrovoljaca iz kuće Mite i Mileve Petrović postradaše na pravdi Boga. Nadežda u Valjevu, a Vladimira uzeo tifus u Vasjatu prilikom povlačenja srpske vojske kroz Albaniju. Trideset hiljada naših vršnjaka koji su ostali zatrpani u albanskim gudurama nisu mogli da stanu u poemu *Veliki drug*. Ispisao sam je kao da sam iskašljao žuč.

Podboden Nadeždinim laktovima, prtio sam smetove snega i mršavim telom krčio put ostalim đacima. A došlo mi tad da legnem i zaspim u tišini snega i pridružim se najdražima gore na nebu, ali nisam se usuđivao od njenih učestalih podvriskivanja i smeha. I danas čujem kako grozničavo škripi zubima, drhti od bolova i hladnoće, zaliva se kameničkom šljivovicom, koju joj je tajno donosio Branko Popović, jedan od retko pravednih kritičara njenih dela. S razumevanjem za njeno beznadežno stanje krijumčario ju je ispod mantila i košulje. A uz rakiju, i crvenu ružu. I Branka je nekako u isto vreme naćeo pegavi tifus. I znao je šta znači bol. I znao šta znači čekati smrt. I znao šta znači žrtvovati se za drugoga. I pristajao na sve, ne opirući se.

Mora da je baš Nađa izabrala proleće. Dok se priroda prelama u omiljene joj boje: zeleno i crveno, umire sklupčana na improvizovanom ležaju valjevske bolnice, a dašak pare otrže se s njenog glomaznog tela i nestaje u vazduhu već zgusnutom od smradova rakije, gnoja i usirene krvi. Pogled joj je prikovan za tavanicu, s koje se svakim udarom granate osipa malter i ljušpa kreč. Beličasta prašina prekriva njene stisnute usne i oči na širokom licu premreženom sitnim borama. Ne znam ni da li plače, ili se kliberi, ili ćuti. Ali kao da čujem njen smeh, odzvanja bolnicom, zarazno razvlači usta i ostalih ranjenika, i svi se odjednom smeju, toliko glasno da gruvanje granata zaglušuje grohot belih lica. Bolničarke, plavokose i nežne, prilaze im, i one osmehnute. Govore očima, jer su im se glasovi stvrdili i zaglavili u suvim grlima. Smiču krvave zavoje s glava mladića da im oslobode oči, miluju im nežno obraze, spuštaju kapke i navlače čaršav preko glave.

Rezervna valjevska vojna bolnica izdaje kratak proglas:

Sa izrazom duboke i iskrene tuge objavljujemo da smo, pored tolikih žrtava koje su pale u borbi protiv epidemije, sinoć, 22. marta 1915, u 8 časova podneli na oltar drage otadžbine još jednu.

Užasnoj bolesti podlegla je Nadežda Petrović, akademski slikar, nastavnica ženske gimnazije, dobrovoljna bolničarka I rezervne valjevske vojne bolnice. Umrta je neumorno radeći na negovanju i spasavanju naših hrabrih boraca još od početka rata.

Objavljajući ovaj redak i svetao primer samopožrtvovanja ove plemenite Srпкиnje, molimo za saučešće...

Došao je jednog jutra, sa svojim ocem Samuilom, u valjevsku bolnicu i Moša Pijade. Tražili su brata Davida, kome se izgubio svaki trag, ali nije bio među ranjenicima. Plavokosa bolničarka uperila je prstom na Nađin krevet, smeškajući se okruglim licem. Nađa je bila još pri svesti i govorljiva, videla je bolničarkinu visoko izdignutu šaku umotanu u krvav zavoj što se vijorio poput barjaka, i smešta zažmurila. „Naša heroina, Nadežda Petrović“, rekla je bolničarka tiho, ne prestajući da se osmehuje, a Moša je u dva skoka, čuvši slikarkino ime, prišao, kleknuo pored kreveta, srozao naočare i oslonio čelo i hrbat nosa na Nađinu klonulu ruku. I mora da mu je tako nemoćna a zadovoljna delovala kao sa svog autoportreta, kojim je ispisala trajanje u svim epohama. Nikad nisam saznao da li mu se tad nasmešila, da li mu je išta bar pogledom kazala, ili došapnula micanjem usnicama. Nikada ga nisam o tome pitao, a i ona je o tome nerado govorila. Da li je prepoznala da je pored nje u poslednjim časovima, milujući joj svojim licem ruku i zureći u njen smrcu zaustavljen autoportret, klečao slikar?

Kad je David kao dobrovoljac otišao na front, u njegov valjevski stan doselili su otac Samuilo i Uzijel, njegov najmlađi brat. Ubrzo im se pridružio i Moša. I odmah su se, koristeći slikarska znanja, on i kolega s akademije poduhvatili firmopisačkog posla po varoši i na sebe privukli

pažnju sugrađana, ali i gnev zavojevača. Moša se tako izdržavao, pomagao i oca i brata. Danju je raznosio ulične natpise firmi, reklame, pa i kućne brojeve, i to sve po diktatu okupatorskih vlasti ispisane latinicom. Noću je u zamračenom improvizovanom ateljeu, uz čkiljavu svetlost petrolejke, slikao autoportret i oko njega japanske lutke.

„Sezanove jabuke su početak i kraj nove umetnosti u Evropi; moje lutke – u Srbiji“, rekao je ocu Samuilo, ne verujući u istinitost izgovorenih reči. Samuilo se zagledao u bezmalo živog sina na platnu. Kršeci prste, u neverici je obilazio uokolo štafelaja, krivio glavu na oslikane kistove i četke u Mošinih rukama, uredno složene bočice s terpeninom, samo je lutke preskakao, tek ih gadljivo okrznuvši pogledom. Onda je iznenada, kao oparen, provirio ispod njegovih cvikera i sumnjičavo zavrteo glavom. „Levo oko ti je, sine, nedopustivo manje od desnog!“, rekao je i ljutito se zateturao unazad. „Ponekad pomislim da portreti velikih majstora postoje samo da bi se videlo kako su se nosila gospoda, naročito najotmenije gospe. A autoportreti – da bi se kroz detalje pokazala sujeta slikara. Levo oko manje koristim, zatvaram ga da bih preciznije nišanio desnim“, vrhom četkice Moša je zadovoljno bocnuo bisernobelu tačku u sopstveno levo oko, udovoljivši očevoj primedbi. Vragolast osmejak titrao je kao struna na njegovom duguljastom licu osvetljenom slabim plamsajem petrolejke. Isturio ga je ocu pred nos, u inat njegovoj žudnji za savršenošću.

Laura Barna
SVE MOJE SESTRE

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura i korektura
Nevena Živić

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-372-6

Tiraž
1000 primeraka

Beograd, 2021.

Izdavač / Štampa / Plasman: **DERETA doo**, Vladimira Rolovića 94a,
11030 Beograd, tel./faks: 011.23.99.077; 23.99.078, **www.dereta.rs**

KNJIŽARA DERETA, Knez Mihailova 46, Beograd, tel.: 011.26.27.934, 30.33.503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

БАРНА, Лаура, 1964–

Sve moje sestre / Laura Barna. – 1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2021 (Beograd : Dereta). – 207 str. ; 20 cm. – (Biblioteka Savremena srpska književnost / [Dereta])

Tiraž 1.000. – Napomene uz tekst.

ISBN 978-86-6457-372-6

COBISS.SR-ID 38271753